

Henszlmann Imre

(Kassa, 1813. 10. 13. – Budapest, 1888. 12. 05.)

Összeállította: Csutiné Schleer Erzsébet

Henszlmann Imre építész, művészettörténeti író, a magyar műemlékvédelem megteremtője. Kassai német eredetű családból származott, iskoláit Eperjesen és Pozsonyban végezte. Eredetileg orvosnak készült, Pesten és Bécsben tanult, Padovában doktorált 1837-ben. Érdeklődése azonban a művészetek felé fordult. Olaszországban művészettörténeti és archeológiai tanulmányokkal foglalkozott, Velencében és Rómában főképpen az építészetet tanulmányozta. Maga is próbálkozott a rajzolással, festészettel, szobrászattal. Négy évvel orvosi diplomájának megszerzése után megjelent művészeti tárgyú tanulmánya alapján a Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta. 1843-ban Lipcsében német nyelvű folyóiratot indított (*Vierteljahrschrift von und für Ungarn*) a magyar reformellenzék ügyének ismertetése, támogatása céljából, ennek hét kötete jelent meg.



1841-ben jelent meg *„Párhuzam az ó és újkor művészeti nézetek és nevelések közt, különös tekintettel a művészeti fejlődésre Magyarországon”* című tanulmánya. Ennek gyakorlati részében a magyar műegyesület művészetpártoló tevékenységéhez szól hozzá és a korabeli (külföldi) művészeti akadémiák oktató módszerét bírálja. Henszlmann, korának szellemében és igényei szerint, előtérbe állítja a nemzeti szempontot. Többször is említi könyvében, hogy a külföldtől tanulnunk kell, de a hangsúlyt a hazai valóság megismerésére, a nemzeti szellem erősítésére teszi. Élesen támadja azokat, akik közömbösek a nemzeti jelleg iránt. Henszlmann Imre úgy vélte, csak a nemzetiből kiinduló művészet válhat egyetemessé, csak a helyi hagyományokhoz és sajátosságokhoz igazodó művészet teremthet egységes nemzeti kultúrát. Herder jóslatának árnyékában, mely szerint a Közép-Európában elszigetelt magyar kultúrának nincs jövője, Henszlmann a megmaradás egyedüli feltételét szögezte le, mikor így fogalmazott: *„Magyar nemzeti stílyt kell teremtenünk, melly egyedül számolhat tartós életre.”* A mű, ellentmondásaival együtt is jelentős alkotás, fontos szerepe van a realizmus elméletének korai kialakulásában. Irodalmi munkásságáért 1843-ban a Kisfaludy Társaság is tagjai sorába iktatta.



A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1846-ban Kassán tartott vándorgyűlésén a magyarországi műemlékek védelme érdekében tett felszólalását tekintik a magyar műemlékvédelem szervezett formájához vezető első lépésnek. Ekkor felhívást adtak közre az országgyűléshez, hogy a *„még meglevő régiségek rajza, ismertetése és fenntartása iránt intézkedjék”*.

Henszlmann Imre szülőháza Kassán

Magyarország középkori műemlékeinek tanulmányozására ásatásokat folytatott, felméréseket végzett. 1846-ban jelent meg *„Kassa városának ó-német stíly templomai”* című munkája, díszes kötetben, saját rajzaival illusztrálva. E történeti és építészeti szempontból is jelentős művében, további cikkeiben, beszédeiben is figyelmezteti a nemzetet: minő kincsei vannak egy országnak műemlékeiben, s minő vétek azok elpusztítása s elhanyagolása. Szót emelt a gyakori vandalizmus ellen.

Korának egyik legjelentősebb kritikusa volt esztétikai nézeteivel. Drámabírálatai közül kiemelkedik az *Othello*, a *III. Richárd* és Teleki László *Kegyencének* elemzése. Erdélyi János hatására – a magyar népköltés kincseinek tudományos vizsgálatával is foglalkozott. *„A népmese Magyarországon”* című értekezésében (1847) először kísérelte meg összehasonlítani népmeséinket más népekével.

1848-ban Kossuth pénzügyi államtitkárának, Pulszky Ferencnek, a Nemzeti Múzeum későbbi nagytekintélyű igazgatójának sajtóreferense volt Bécsben, emiatt

8 hónapi börtönbüntetést kapott. Az ötvenes évek elején Londonban végezte tanulmányait, s 1856-ban jegyzéket bocsátott közre a brit építőmesterek intézetének fölfedezéséről, mely ott a legnagyobb elismerésre talált. Majd Franciaországba ment, ott is folytatta tudományos kutatásait, a kitűnő francia építészeti műemlékeket is bevonta vizsgálódásai körébe. 1857. októberben a francia közoktatási minisztérium nyelvtudományi, történeti és művészeti bizottsága elé terjesztette nagyfontosságú fölfedezéseit, ahol ez kedvező fogadtatásra talált.

Henszlmann 7 évig élt Párizsban. 1860-ban III. Napóleon támogatásával itt adta ki első jelentős építészettörténeti és arányelméleti munkáját, francia nyelven „*Théorie des proportions appliquées dans l'architecture... des rois égyptiens...*” címmel. Hazatérte után az Akadémia Archeológiai Bizottságában tevékenykedett. Henszlmann Imrét valódi tekintély gyanánt tisztelték irodalmunk jelesei körében, különösen a szépművészeti kérdésekben (VASÁRNAPI ÚJSÁG 1854-1860)



1862-ben a török uralom idején Konstantinápolyba utazott társaival, Kubinyi Ferenc műgyűjtővel és Ipolyi Arnold történésszel az elhurcolt Corvinák felkutatására. Az expedíció eredménye rendkívül gazdag volt. Az Eszki-Szeráj könyvtárában összesen 14 eredeti Corvina-kódexet fedeztek fel és írtak le. Ezen kódexek egy része Abdul Aziz szultán ajándékaként a Szuezi csatorna megnyitása alkalmával került haza a budapesti Nemzeti Múzeumba, másik részét II. Abdul Hamid szultán 1877-ben ajándékozta Magyarországnak.

Henszlmann Imre Magyarországra visszatérve műemléki felméréseket végzett a Felvidéken és a Délvidéken, közben tanulmányok, monográfiák sorát írta meg. Ő vezette a meginduló székesfehérvári és kalocsai ásatásokat.

(Részletek Buzinkay Géza: *Kő sem mutatja helyét – a királysírok pusztulása* című könyve *Majdnem vallani kezd a föld mélye c.* fejezetéből:)

„Amikor tehát 1862 nyarának végén ő kapta a megbízatást a székesfehérvári bazilika feltárásának vezetésére, az ország egyik legfelkészültebb régészének kezébe került a királysírok sorsa. Szeptember 15-én megkezdett ásatásait a város engedélyével közterületen végezte, a Püspökkert fala mellett vezető Fazekas utcában. Ez nagyjából az egykori bazilika déli mellékhajóját fedte. A feltárás során szinte hetenként kerültek elő újabb sírleletek. Nem egészen két hónap alatt 33 sírt vagy csontvázat talált, de közülük csak 3 volt teljesen ép. Különben volt olyan sír, amelyben egy ép koponya mellett összeégett csont-töredékek hevertek, sőt olyan is, amelyben csak egy koponya felső része volt. Megtalálta korábbi kőfejtések nyomait csákánnyal összezúzott csontváz formájában, és rábukkant 5 teljesen kifosztott és szétdúlt sírra is. Elkeseredése íratta le, hogy „...valamint az én felügyeletem alatt, úgy Érdy alatt 1848-ban véghezvitt ásatás alkalmával egyetlen egy sírra sem akadtunk, melyről biztosan lehetne állítani, hogy azt a török megfosztotta; ellenben akadtam számos sírra, melyek saját véreink által, még pedig csak a múlt [XVIII.] század vége felé, vagy épen a jelen [XIX.] században történt barbár kifosztása minden kétségen kívül van, mit a szoros igazság érdekében nem szabad elhallgatnom.” Persze a török pusztítás teljes tagadását valószínűleg ő maga sem gondolta komolyan, viszont megrázta az, hogy az általa feltárt sírok többségénél bizonyítéka volt arra, hogy a rombolás jóval a török idők után következett be.

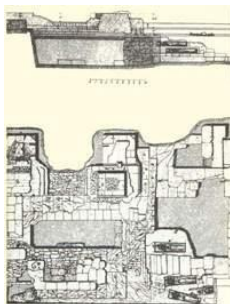
Még olyan eset is előfordult, hogy ásatás közben a helybeli lakosok figyelmeztették őt, ha tovább ás, vasrácsot fog találni. Csodálkozó kérdésére azt válaszolták, hogy maguk látták 1839-ben, a csatornaásásnál. Amikor a megjelölt helyen valóban megtalálta a vasrács maradványait - melyet később II. Ulászló és családja sírboltjában az elválasztó rácsnak tartott -, nem kételkedhetett többé: „tehát a

vandalismus korunkban történt!” Az üres sírbolt mellett a király udvaroncainak tulajdonított ép csontvázakra voltak ráhányva a királyi család csontjai.”

Henszlmann Imre székesfehérvári ásatásai a királyok temetkezőhelye területén:



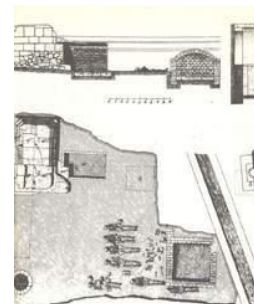
1861. évi ásatásai -- Az 1862-es székesfehérvári ásatás helyszínéről készített metszet -- III. Béla király és felesége, Chatillon Anna koporsóinak helyszíni rajza 1848-ból (Érdy János után rajzolta: Henszlmann Imre)



Szent István családjának tulajdonított temetkezési hely.
Henszlmann Imre egyik ásatási rajza (1862)



A Könyves Kálmánének tulajdonított kiegészített sír feltárájáról készített rajz (1962)



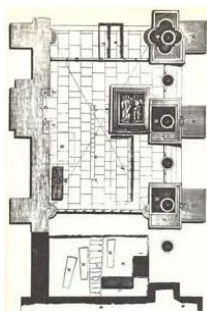
Ulászló király kiegészített kettős sírja (1862)

„Ahol megkezdte Henszlmann az ásatást, a déli hajó feltételezett oltára környékén, talált is két márványtáblát, amelyeket e sírok eredeti fedőlapjának vélt, s talált három érintetlen sírt, az egyikben egy legalább 50 éves nő csak kevéssé megcsontkított tetemével (a hiányokat feltehetőleg ereklyékként vitték el még a középkorban), s egy-egy legfeljebb 26, illetve 30 éves férfi csontvázával. E sírokból arra a következtetésre jutott, hogy megtalálta Szent István családjának sírhelyét: az idősebb nőben István anyját, Saroltát, vagy testvérét, a két fiatalabb férfiban Vazult és Szár Lászlót ismerve fel. Miután e századokban még a legelőkelőbbek is egyszerűen temetkeztek, nem lehetett sírmellékleteket várni, amelyből pontosabb meghatározáshoz jutott volna. E három sír volt az ép, a többi harminc a többé-kevésbé bolygatott, sérült vagy teljesen elpusztított. Ezek között voltak a Könyves Kálmánének és II. Ulászlóének tulajdonított sírok is. Volt aztán olyan, a Szent István családjának tartott sírhely fölött, hevenyészve, fordított irányú fekvésben, fej nélkül eltemetett tetem, amelyben Pauer János - ki természetesen itt is végig jelen volt - Varkocs György várkapitánynak holttestét fedezte fel a történeti források alapján. 1543-ban ugyanis a török a vár elfoglalása után Varkocs fejét diadaljelként hordozta körül a városban.”

1871-ben megalakult az Országos Képtár, miután az állam megvásárolta az Esterházy hercegi család mintegy 55 tételből álló műgyűjteményét. Henszlmann Imre az országgyűlésen javasolta a két képtár egyesítését (a másik a Nemzeti Képcsarnok volt) és egy nagyobb befogadóképességű, új múzeumépület létesítését. Ő maga ezt már nem érte meg, mert javaslata csak 1896-ban az ún. milleniumi törvénnyel valósul meg, amely kimondta a Szépművészeti Múzeum megalapítását. 1873-tól a pesti egyetem archeológiai tanszékének vezetője és az újonnan létrehozott művészettörténeti tanszékének tanára lett. Sok tanulmányt és cikket írt, szerkesztette az *Archeológiai Értesítő* és az *Archeológiai Közlemények* című periodikákat. Még ez évben a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjává választották.

Mint országgyűlési képviselő, ő terjesztette elő az 1881-ben megalkotott első műemlékvédelmi törvényt. Az ennek alapján megalapított szervezetnek, a Műemlékek Országos Bizottságának ő volt első elnöke, egészen haláláig. Rómer Flórisal együtt dolgozta ki „lajstromprogramját”, műemlékeink számbavételét. Százhusz paphoz, illetve tanárhoz juttattak el felvételi íveket, amelyeken az adott épület történetét, tulajdonosát, méretét, anyagát, a benne elhelyezett berendezések és műalkotások leírását kérték feltüntetni, és amelyekhez rajzokat, fényképeket is lehetett csatolni. A felmérés alapján a műemlékek helyreállítását, széles körben való ismertetését szorgalmazta.

1882-ben a negyedik székesfehérvári ásatás munkájába kezdett, mely fényes eredménnyel járt. Folytatta régi királyaink székhelyének és temetkező-helyének a feltárását. Többek között megtalálta Szent István bazilikájának harmadik toronyát, meghatározta gránit oszlopainak számát és méretét, a királyi sírok helyeit, feltárta Nagy Lajos sírkápolnáját.



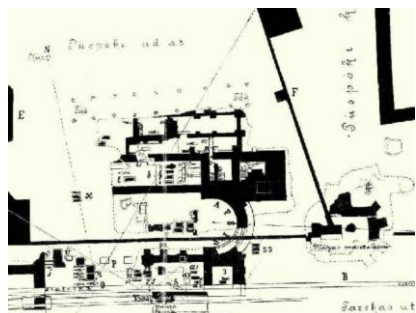
Nagy Lajos sírkápolnájának alaprajza (1882)



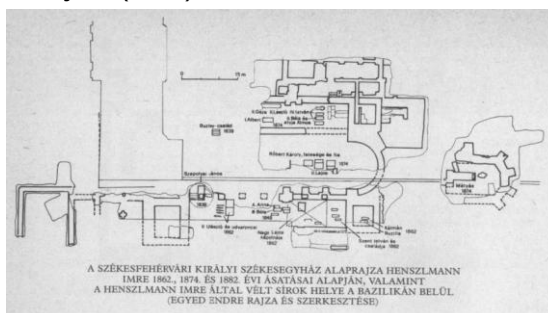
Henszlmann Imre rekonstrukciós rajza Nagy Lajos sírkápolnájának emléktáblájáról (1882)



Nagy Lajos sírkövének töredéke



Henszlmann Imre összesített rajza 1882-ből, a székesfehérvári bazilika addig végzett feltárásáról



A SZÉKESFEHÉRVÁRI KIRÁLYI SZÉKESEGYHÁZ ALAPRAJZA HENSZLMANN IMRE 1862., 1874. ÉS 1882. ÉVI ÁSATÁSAI ALAPJÁN, VALAMINT A HENSZLMANN IMRE ÁLTAL VÉLT SÍROK HELYE A BAZILIKÁN BELÜL (BOGYED ENDRE RAJZA ÉS SZERKESZTÉSE)

Utolsó éveiben kizárólag tanári hivatásának és kedvelt tanulmányainak élt. Hosszas betegség után hunyt el Budapesten 1888-ban.

A Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat *HENSZELMANN IMRE – Díjat* alapított 1989-ben. Olyan magánszemélyeket és intézményeket tüntet ki ezzel az elismeréssel, akik kiemelkedően támogatják a magyar régészet, művészettörténet, iparművészet és műemlékvédelem ügyét.

Forrás:

WIKIPÉDIA, Magyar Életrajzi Lexikon www.mek.niif.hu

www.epa.oszk.hu

www.akademikusok.tudomanytortenet.hu

Hankó Ildikó: *Királyaink tömegsírban – Magyar Ház* 2004.

MTA Művészettörténeti Kutató Intézet, *Henszlmann Imre emlékülés*, Bp. 1988,

www.franka-egom.ofm.hu (Temesvári Pelbárt Ferences Gimnázium, Esztergom honlapja)

www.klauzal.hu